

بررسی تغییرات میزان محافظه کاری در گزارشگری مالی شرکت ها

بیبا مشایخی

دانشیار گروه حسابداری دانشکده مدیریت دانشگاه تهران (نویسنده مسئول و طرف مکاتبات)

mashaykhi@ut.ac.ir

سپیده سادات نصیری

دانشجوی کارشناس ارشد حسابداری دانشکده مدیریت دانشگاه تهران

Sepideh.nasiry@ut.ac.ir

تاریخ دریافت: ۹۰/۸/۱۷ تاریخ پذیرش: ۹۰/۱۱/۲۵

چکیده

بررسی ادبیات مرتبط با محافظه کاری در گزارشگری مالی، بیانگر اهمیت موضوع محافظه کاری در حرفه حسابداری است. تحقیقات تجربی در برخی کشورها نشان می‌دهد محافظه کاری در گزارشگری مالی طی زمان افزایش یافته است (گیولی و هاین، ۲۰۰۰). هدف اصلی این مقاله نیز بررسی همین موضوع یعنی تغییرات محافظه کاری در گزارشگری مالی شرکت‌ها در ایران با تاکید بر تغییرات اقلام تعهدی و نسبت ارزش بازار به ارزش دفتری خالص دارایی‌ها و بررسی رابطه جریان نقد عملیاتی و سود حسابداری می‌باشد. به دلیل عدم وجود تعریفی عمومی و پذیرفته شده برای محافظه کاری، در این پژوهش چند معیار متفاوت برای محافظه کاری در گزارشگری مالی تعریف و مورد بررسی قرار می‌گیرد که این معیارها بر انباشتگی اقلام تعهدی غیر عملیاتی، نسبت ارزش بازار به ارزش دفتری خالص دارایی‌ها و جریان‌های نقد عملیاتی تاکید دارند. جامعه آماری پژوهش حاضر شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران از ۱۳۸۱ تا پایان ۱۳۸۹ می‌باشد که از این تعداد، ۱۱۶ شرکت (۱۰۴۴ سال - شرکت) در نمونه این تحقیق جای گرفتند. نتایج این تحقیق، افزایش محافظه کاری در گزارشگری مالی شرکت‌های عضو بورس اوراق بهادار تهران را تایید کرده و نشان می‌دهند که میزان محافظه کاری در گزارشگری مالی شرکت‌ها در ایران در طول یک دهه گذشته به طور نامنظم و غیرسیستماتیک تغییر کرده و البته این تغییرات لزوماً نمایانگر عملکرد واقعی شرکت‌ها نیست.

واژه‌های کلیدی: اقلام تعهدی، محافظه کاری، نسبت ارزش بازار به ارزش دفتری خالص دارایی‌ها (MTB)، جریان‌های نقد عملیاتی، سود خالص.

۱- مقدمه

در وضعیتی پایدار و در طول دوره‌های نسبتاً طولانی انتظار می‌رود که معیارهای مبتنی بر حسابداری از عملکرد شرکت تصویر روشنی از عملکرد واقعی اقتصادی (که با جریان نقد عملیاتی اندازه‌گیری می‌شود) ارائه کنند. به عبارت دیگر پیش‌بینی می‌شود که هر گونه اختلاف بین سود حسابداری و جریان نقد عملیاتی موقتی بوده و با گذشت زمان از بین خواهد رفت. این پیش‌بینی که زیر بنای تحلیل و تفسیر صورت‌های مالی را تشکیل می‌دهد، نخستین بار توسط فلتام و اولسون (۱۹۹۵) در قالبی منسجم مطرح شد (گیولی و هاین، ۲۰۰۰).

شواهد حاصل از مطالعاتی که در سایر کشورها انجام شده است، افزایش محافظه‌کاری گزارشگری مالی در طول زمان را نشان می‌دهند. یکی از این مطالعات، تحقیق صورت گرفته توسط گیولی و هاین در ایالات متحده آمریکا است که با استفاده از معیارهای متعددی نظیر اندازه و علامت ارقام تعهدی غیر عملیاتی، نسبت ارزش بازار به ارزش دفتری^۱ و همچنین مقایسه چولگی توزیع سود خالص با چولگی توزیع جریان نقد برای محافظه‌کاری، افزایش محافظه‌کاری در گزارشگری مالی شرکت‌های آمریکایی را مورد مطالعه قرار داده و به این نتیجه رسیدند که علی‌رغم وجود برخی ناسازگاری‌ها، درجه محافظه‌کاری گزارشگری در طول زمان و به ویژه یک دهه اخیر افزایش یافته است (گیولی و هاین، ۲۰۰۰).

مسئله محافظه‌کاری به نوعی به بحث‌هایی پیرامون وجود حباب در سطح فعلی قیمت‌های سهام در بورس اوراق بهادار تهران هم مربوط می‌شود. فعالان بازار سهام با وجود کاهش سودآوری برخی شرکت‌ها امروزه شاهد تورم مصنوعی قیمت‌های سهام هستند و این افزایش بی دلیل قیمت‌ها را به سابقه خوب اطلاعات مالی شرکت‌ها (از طریق سودهای حسابداری زیاد اعلام شده در گذشته و همچنین بالا بودن MTB آن‌ها) نسبت می‌دهند. در هر صورت، از دیدگاه همه گروه‌های ذینفع در بازارهای مالی، اگر گزارشگری مالی شرکت‌ها محافظه‌کارانه‌تر شده باشد، مقایسه و تحلیل سری زمانی

صورت‌های مالی بی‌معنا و گمراه‌کننده بوده و فاقد محتوای اطلاعاتی برای استفاده‌کنندگان می‌باشد. از همین منظر انجام تحقیق جهت بررسی درجه محافظه‌کاری ضروری و مورد نیاز خواهد بود (گیولی و همکاران، ۲۰۰۷).

علاوه بر شواهد حاصل از مطالعات تجربی، اعلامیه‌های صادر شده از سوی هیات تدوین استانداردهای حسابداری مالی آمریکا نیز بر افزایش محافظه‌کاری گزارشگری مالی دلالت دارند. این بیانیه‌ها و استانداردها از طریق الزام به شناسایی زودتر هزینه و زیان و همچنین به تاخیر انداختن شناسایی سودها و درآمد به منظور رسیدن به قابلیت اتکای بیشتر، منجر به افزایش محافظه‌کاری گزارشگری مالی شده‌اند. به عنوان نمونه می‌توان از استاندارد شماره ۱۰۶ در مورد هزینه‌ها و مزایای بعد از بازنشستگی، یا استاندارد شماره ۱۲۱ در خصوص شناسایی مخارج تحقیق و توسعه نام برد. در مفاهیم نظری گزارشگری مالی ایران (۱۳۸۱) نیز به صراحت بر کاربرد روشهای محافظه‌کارانه در شرایط توأم با ابهام، تاکید شده است (معصومی بیلندی، ۱۳۸۸).

سرانجام، با بررسی محیط تجاری شرکت‌ها، می‌توان دریافت که شرایط تجاری پر تنش ناشی از عوامل گوناگونی مانند رقابت تنگاتنگ بین بنگاه‌های اقتصادی و افزایش دعاوی حقوقی بر علیه آن‌ها، عامل مهمی است که مدیران را به پذیرش استانداردهای حسابداری محافظه‌کارانه‌تر واداشته است. این امر بر حرفه حسابرسی و به ویژه خدمات اعتباردهی موسسات حسابرسی نیز موثر بوده و آنان را به اعمال دقت حرفه‌ای مضاعف در اظهار نظر نسبت به مطلوبیت ارائه صورت‌های مالی شرکت‌ها ملزم می‌کند.

بدین ترتیب در این پژوهش به تحلیل روند تغییرات سود و ارقام تعهدی در طول یک دهه اخیر پرداخته می‌شود تا تغییرات ساختاری در سیستم گزارشگری مالی و حسابداری ایران، شناسایی و به این پرسش زیربنایی در مورد افزایش میزان محافظه‌کاری در گزارشگری مالی در طول زمان پاسخ داده شود.

۲- مبانی نظری و مروری بر پیشینه پژوهش

یکی از اصول کلیدی در حسابداری، محافظه‌کاری است که شرکت‌ها را به سمت برآورد زودتر زیانها و هزینه‌ها و همچنین شناسایی با تاخیر سودها و درآمدها هدایت می‌کند. البته محافظه‌کاری به عنوان اصلی محدودکننده در حسابداری سالهاست که مورد استفاده بوده و علی‌رغم انتقادات فراوان همواره جایگاه خود را حفظ کرده است، به طوری که می‌توان وجود مستمر محافظه‌کاری در گزارشگری مالی را طی سالیان طولانی، دلیلی بر مبانی بنیادین این اصل دانست (ونگ، ۲۰۰۹). در واقع می‌توان از محافظه‌کاری به عنوان مکانیزمی نام برد که اگر به درستی عمل کند می‌تواند منجر به حل بسیاری از مسائل نمایندگی و عدم تقارن اطلاعاتی (که از شکاف روزافزون بین مدیران و تامین‌کنندگان منابع مالی واحدهای تجاری نشأت می‌گیرد) شود. عکس این مطلب نیز صادق است، یعنی در صورتی که محافظه‌کاری به درستی درک نشده و بکار نرود، نه تنها به حل این مسائل کلیدی کمکی نخواهد کرد، بلکه سبب تشدید فاصله بین مدیران و تامین‌کنندگان منابع شده و در نتیجه عدم تقارن اطلاعاتی را بیشتر خواهد کرد (معصومی بیلندی، ۱۳۸۸).

در طول یک دهه اخیر به واسطه رسوایی‌های مالی مشاهده شده اوایل دهه ۲۰۰۰ در شرکت‌های بزرگی نظیر انرون، وردکام، تایکو و ... در آمریکا و پارلامات در اروپا، محافظه‌کاری به عنوان یکی از ویژگی‌های برجسته گزارشگری مالی و حسابداری، بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته و در بسیاری از نوشته‌های دانشگاهی و مطالعات تحقیقاتی، بر این اصل مهم در حسابداری تاکید شده است.

در زمینه محافظه‌کاری و ابزارهای اعمال آن تاکنون هم در دنیا و هم در ایران، مطالعات زیاد و متنوعی صورت گرفته که در ادامه این مقاله به برخی از مهمترین آن‌ها اشاره خواهد شد، ولی به نظر می‌رسد در مورد تغییرات درجه محافظه‌کاری در طول زمان، تاکنون تحقیقی در سیستم حسابداری ایران انجام نشده و ادبیات حسابداری بدون انجام چنین مطالعه لازمی،

ناقص است. در نتیجه با توجه به اهمیت محافظه‌کاری، تحقیق حاضر به دنبال بررسی این مسئله است که آیا با وجود نقش مستمر محافظه‌کاری در حسابداری، درجه و میزان محافظه‌کاری به مرور زمان تغییری کرده است؟ به عبارت دیگر، آیا تغییرات در ارقام تعهدی و نسبت MTB در طول زمان، با افزایش محافظه‌کاری در گزارشگری مالی مطابقت دارند یا خیر؟

از نخستین مطالعات مربوط به محافظه‌کاری، تحقیق لفتویچ^۲ (۱۹۹۵) است که بعد از بررسی محتوای محتوای تاریخی اعلامیه‌ها و بیانیه‌های هیات استانداردهای حسابداری مالی در آمریکا نتیجه گرفت که این اعلامیه‌ها بر وجود محافظه‌کاری دلالت دارند و همچنین شواهدی از ابراز نگرانی هیات، مبنی بر اینکه احتمالاً مدیران از اختیارات خود در انتخاب رویه‌های گزارشگری و افشا به منظور حداکثر کردن سود و خالص ارزش سرمایه استفاده می‌کنند، ارائه کرد. استویر^۳ (۱۹۹۶) با استفاده از نسبت MTB به عنوان معیاری از درجه محافظه‌کاری، وجود سوپرای محافظه‌کارانه در ارزش‌های دفتری در دفاتر حسابداری را نشان داد (گیولی و هاین، ۲۰۰۰).

باسو در مقاله ماندگاری که ارائه کرد، معیارهای تجربی از محافظه‌کاری را بررسی کرد و از میان آن‌ها رابطه قوی‌تری میان تغییرات قیمت سهام و سود در دوره‌هایی که بازده منفی است، پیدا کرد. باسو از این بازده منفی با نام "خبر بد" یاد کرد چرا که برای سهامداران فعلی و سرمایه‌گذاران بالقوه این امر خبر بد تلقی می‌شود. در حقیقت باسو با ارائه معیاری از محافظه‌کاری نخستین کسی بود که محافظه‌کاری را اندازه‌گیری کرد و مدلی برای سنجش آن معرفی کرد به طوری که با گذشت سال‌ها، هنوز هم با عنوان مدل باسو در مطالعات مرتبط مورد استفاده قرار می‌گیرد. بعد از باسو، روند تحقیقات مربوط به محافظه‌کاری در نخستین سال‌های هزاره سوم به ویژه با الگوبرداری از مدل محافظه‌کاری وی شدت بیشتری یافت (باسو، ۱۹۹۷).

بال و همکاران (۲۰۰۰) محافظه‌کاری را بر اساس معیار اندازه‌گیری باسو در کشورهای مختلف بررسی

حسابداری را مورد توجه قرار داده و در سال‌های اخیر منابع بیشتری را صرف مطالعات محافظه‌کاری در حسابداری نموده‌اند. انتظار می‌رود با وجود نقش روزافزون گزارش‌های مالی در بازارهای مالی ایران به ویژه در سال‌های اخیر، شمار مطالعات مربوط به محافظه‌کاری در آینده بیش از پیش افزایش یابد تا ادبیات حسابداری را غنی‌تر و پربارتر نمایند.

رضازاده و آزاد (۱۳۸۷) تحلیلی بر رابطه بین عدم تقارن اطلاعاتی بین سرمایه‌گذاران و میزان محافظه‌کاری گزارشگری مالی انجام دادند. آن‌ها برای اندازه‌گیری عدم تقارن اطلاعاتی و محافظه‌کاری به ترتیب از دامنه تفاوت قیمت پیشنهادی خرید و فروش سهام و معیار باسو استفاده نمودند. نتایج تحقیق بیانگر وجود رابطه‌ای مثبت و معنادار بین متغیرهای مذکور می‌باشد. همچنین نتایج نشان دادند که تغییر عدم تقارن اطلاعاتی بین سرمایه‌گذاران موجب تغییر در سطح محافظه‌کاری می‌گردد. خوش طینت و یوسفی اصل (۱۳۸۶) نیز به بررسی ارتباط میان عدم تقارن اطلاعاتی با محافظه‌کاری پرداخته و نتایج سازگاری با مطالعه رضازاده به دست آوردند که نشان داد عدم تقارن اطلاعاتی میان سرمایه‌گذاران منجر به محافظه‌کاری می‌شود.

کردستانی و لنگرودی (۱۳۸۷) با بررسی محافظه‌کاری در گزارشگری مالی؛ عدم تقارن زمانی سود و MTB را به عنوان دو معیار از محافظه‌کاری در نظر گرفته و وجود رابطه منفی و معنی‌دار بین این دو معیار سنجش محافظه‌کاری را مستند کرده و تاکید نمودند که هرچه دوره برآورد معیار عدم تقارن از نظر زمانی طولانی‌تر شود، این رابطه منفی‌تر می‌شود. سریدی (۱۳۸۷) تاثیر محافظه‌کاری بر کیفیت سود را مورد آزمون قرار داده و نشان داد که هر چه محافظه‌کاری بیشتر باشد، سود از کیفیت پایین‌تری برخوردار است. به بیان دیگر رابطه معکوسی بین آن‌ها برقرار است.

معصومی بیلندی (۱۳۸۸) تاثیر میزان رشد شرکت‌ها و رفتار گزارشگری مدیریتی بر محافظه‌کاری در شرکت‌های عضو بورس اوراق بهادار تهران را بررسی

کردند و وجود محافظه‌کاری در گزارشگری مالی کشورهای مورد بررسی از سراسر جهان را مستند کردند (بال، کوتاری و رابین^۴، ۲۰۰۰). در مطالعه‌ای از بیکس و همکاران بر رابطه‌ی میان درصد اعضای غیر موظف هیات مدیره با محافظه‌کاری نیز مدل باسو مورد استفاده قرار گرفت. آزمون آماری در این مطالعه به دو صورت انجام گرفت؛ اول مشاهدات از لحاظ درصد حضور اعضای غیر موظف در هیات مدیره مرتب شده و به نمونه‌های بالاتر از میانه عدد ۱ و به سایرین عدد صفر اختصاص یافت و سپس ضریب همبستگی آن با محافظه‌کاری محاسبه شد. دوم درصد اعضای غیرموظف هیات مدیره به صورت یک متغیر مستقل در مدل باسو وارد گردیده و ضریب همبستگی آن با محافظه‌کاری مورد مقایسه قرار گرفت. نتیجه حاصله نشان‌دهنده وجود رابطه معکوسی بین درصد اعضای غیر موظف هیات مدیره و محافظه‌کاری بود (بیکس و همکاران^۵، ۲۰۰۴).

تحقیق لافوند و واتز در مورد رابطه میان محافظه‌کاری و عدم تقارن اطلاعاتی بین استفاده کنندگان صورتهای مالی نشان داد که محافظه‌کاری، عدم تقارن اطلاعاتی در میان استفاده‌کنندگان و مدیریت شرکت و حتی بین خود گروه‌های استفاده کننده را تشدید می‌کند (لافوند و واتز^۶، ۲۰۰۶).

ژانگ^۷ (۲۰۰۸) با انجام تحقیقی نشان داد که محافظه‌کاری سبب می‌شود که همواره ارزش بازار خالص دارایی‌ها بیشتر از ارزش دفتری آن‌ها باشد. هیو و همکاران به تحقیقی در خصوص تاثیر محافظه‌کاری بر پیش‌بینی‌های مدیران از سود شرکت پرداخته و نشان دادند که محافظه‌کاری حسابداری به عنوان جانشینی برای پیش‌بینی‌های مدیر از اقلامی نظیر سود، محسوب شده و حتی می‌تواند با کاستن از عدم تقارن اطلاعاتی بین ذینفعان شرکت و همچنین کاهش دعاوی حقوقی بالقوه از طریق افشای به موقع اخبار بد، نیاز به افشای اطلاعات اضافی ناشی از پیش‌بینی‌های مدیریت را برطرف کند (هیو، ماتسانگا و مورس^۸، ۲۰۰۹).

محققان داخلی نیز ابعاد مختلف از ارتباط میان محافظه‌کاری با عوامل مختلف اقتصادی و متغیرهای

اطمینان دانسته که اطمینان می‌دهد ریسک‌ها و عدم اطمینان‌های ذاتی در موقعیت واحد تجاری به قدر کفایت در نظر گرفته شده‌اند (گیولی و هاین، ۲۰۰۰).

واتز محافظه‌کاری را تاییدپذیری متفاوت لازم برای شناسایی سودها در مقابل زیانها تعریف می‌کند (واتز، ۲۰۰۳). بال و شیواکمار (۲۰۰۵) به این موضوع اشاره کردند که اگر زیانهای عملیاتی به صورت به موقع در سود شناسایی نگردند، ممکن است مدیران در کوتاه مدت، پروژه‌های بلندمدت زیانده که دارای خالص ارزش فعلی منفی هستند، را متوقف کرده و شناسایی زیان را به تاخیر بیندازند. این اقدام مدیران در کوتاه مدت، افزایش اعتبار و درآمد را به همراه خواهد داشت. در واقع، یکی از دلایل مطرح شده در توجیه دوام محافظه‌کاری در حسابداری طی سال‌های متمادی، جلوگیری از چنین سوء استفاده‌های مدیریتی در فریب استفاده‌کنندگان می‌باشد.

ادعای افزایش محافظه‌کاری در گزارشگری، تاثیرات با اهمیتی بر محتوای اطلاعاتی و تحلیل سری زمانی صورت‌های مالی خواهد داشت و از آنجا که بقاء حرفه حسابداری در گرو وجود متقاضیان و استفاده‌کنندگان از اطلاعات مالی و گزارشهای حسابداری است، انجام تحقیق در زمینه بررسی این ادعا در سیستم گزارشگری مالی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران از دیدگاه تهیه‌کنندگان و استفاده‌کنندگان صورت‌های مالی لازم و ضروری خواهد بود (گیولی و هاین، ۲۰۰۰). در نتیجه، هدف اصلی از انجام تحقیق حاضر این است که با توجه به شواهد موجود به این سؤال مهم که " آیا محافظه‌کاری گزارشگری مالی میان شرکت‌های عضو بورس اوراق بهادار تهران در طول زمان افزایش یافته و یا بدون پیروی از روند خاصی، تغییر کرده است"، پاسخ دهد. بنابراین فرضیه اول این تحقیق به این صورت طراحی شده است:

فرضیه اول: محافظه‌کاری در گزارشگری مالی در طول زمان افزایش یافته است.

از آنجا که در ادبیات حسابداری این گونه استدلال می‌شود که محافظه‌کاری در حسابداری از دلایل کاهش سودآوری تلقی می‌گردد، پس برای بررسی تغییرات و

نموده و چنین نتیجه‌گیری کرد که مدیران شرکت‌های مختلف بر حسب انگیزه‌شان، می‌توانند رفتاری جسورانه یا محافظه‌کارانه در پیش گیرند، البته این رفتارها در غالب موارد محافظه‌کارانه است. حسنی (۱۳۸۸) با تحقیق روی ارتباط ترکیب اعضای هیات مدیره و درصد مالکیت مدیران غیر موظف هیات مدیره بر محافظه‌کاری نشان داد که رابطه معناداری بین درصد اعضای غیر موظف هیات مدیره و سیاست‌های محافظه‌کارانه مدیر وجود دارد. محمدآبادی (۱۳۸۹) ارتباط میان محافظه‌کاری با میزان مالیاتها، پایداری سود و توزیع سود را مورد بررسی قرار داده و نتایج این بررسی نشان داد که با افزایش محافظه‌کاری در گزارشگری مالی و حسابداری، پایداری سود کاهش خواهد یافت.

رحمانی و همکاران (۱۳۹۰) در پژوهشی از رابطه بین محافظه‌کاری و محتوای اطلاعاتی سود خالص در بورس اوراق بهادار تهران نشان دادند که سود خالص شرکت‌ها به طور کلی محافظه‌کارانه بوده و این محافظه‌کاری از محتوای اطلاعاتی سود خالص کم کرده و همچنین به کارگیری ویژگی محافظه‌کاری در تهیه اطلاعات حسابداری به کسب بازده بیشتر برای سرمایه‌گذاران منجر نمی‌شود. در این مطالعه از سه معیار (۱. باسو، ۲. بال و شیوا کومار، ۳. بال، کوتاری و رابین) برای محافظه‌کاری و مدل استون و هریس به منظور اندازه‌گیری محتوای اطلاعاتی برای نمونه‌ای ۱۳۱ شرکت میان سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۸ استفاده گردید. همانطور که ملاحظه می‌شود در تحقیقات داخلی جای تحقیقی که به بررسی تغییرات رفتار محافظه‌کارانه حسابداری پرداخته باشد خالیست و این تحقیق سعی در پر نمودن این خلاء دارد.

۳- فرضیات پژوهش و دلایل تبیین آن

با وجود اهمیت محافظه‌کاری، هنوز هیچ تعریف رسمی و سراسری از آن وجود ندارد. تنها تعریف رسمی اعلام شده در فهرست معانی بیانیه مفاهیم شماره ۲ هیات تدوین استانداردهای حسابداری مالی آمریکا است که محافظه‌کاری را واکنشی دوراندیشانه به عدم

۴- روش شناسی پژوهش

محافظة کاری از جمله متغیرهایی است که اندازه‌گیری آن به سادگی و به صورت مستقیم میسر نبوده و برای سنجش آن باید از متغیرهای جایگزین عینی‌تر و قابل اندازه‌گیری استفاده کرد. به طور کلی محققان از ۳ گروه از معیارها در ارزیابی محافظه‌کاری استفاده می‌کنند:

(۱) معیارهای مبتنی بر خالص دارایی‌ها (نظیر

تحقیق مورتون و شِفر، ۲۰۰۰)؛

(۲) معیارهای مبتنی بر اقلام تعهدی و سود (نظیر

تحقیق گیولی و هاین، ۲۰۰۰)؛ و

(۳) معیارهای مبتنی بر رابطه‌ی بازده سهام/ سود (

نظیر تحقیق بیور و رایان، ۲۰۰۰) [واتز، ۲۰۰۳].

در این مقاله از چندین روش برای سنجش محافظه‌کاری بهره گرفته شده که به ویژه بر گروه دوم معیارهای دسته‌بندی واتز تاکید داشته و از ادبیات حسابداری استخراج شده‌اند.

به طور خلاصه روش مورد استفاده در این پژوهش استفاده از دو معیار اقلام تعهدی غیر عملیاتی گیولی و هاین (۲۰۰۰) و نسبت MTB از فلتام و اولسون به عنوان دو معیار برای اندازه‌گیری محافظه‌کاری در آزمون فرضیه اول می‌باشد. برای آزمون فرضیه دوم از معیار سود خالص که بر اساس رقم کل دارایی‌های آخر دوره شرکت تعدیل شده است، بهره گرفته خواهد شد. در آزمون فرضیه آخر یعنی عدم انطباق تغییرات سود خالص و عملکرد واقعی شرکت‌ها از دو معیار جریان نقد عملیاتی به عنوان معیاری از عملکرد اقتصادی شرکت‌ها و سود خالص که هر دو با رقم کل دارایی‌ها تعدیل گشته، استفاده می‌گردد.

جامعه آماری تحقیق حاضر کلیه شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران از سال ۱۳۸۱ می‌باشد و نمونه‌گیری بر اساس روش حذفی صورت می‌گیرد، به عبارت دیگر از جامعه آماری شامل کلیه شرکت‌های پذیرفته شده بورس اوراق بهادار تهران صرفاً شرکت‌هایی که حائز کلیه ویژگی‌های زیر باشند در نمونه قرار می‌گیرند:

(۱) سال مالی آن‌ها منتهی به ۲۹ اسفند ماه باشد؛

سنجش میزان محافظه‌کاری می‌توان کاهش سودآوری را نیز مورد ارزیابی قرار داد. در نتیجه، لازم است ابتدا تغییرات سود حسابداری شرکت‌ها در طول زمان مورد بررسی قرار گرفته و کاهش یا افزایش یافتن آن تعیین گردد. مطابق استدلال گیولی و هاین (۲۰۰۰) کاهش سود حسابداری شرکت‌ها می‌تواند شواهدی از افزایش میزان محافظه‌کاری فراهم آورد. بنابراین اگر سود خالص شرکت‌ها در طول زمان روند کاهشی را طی نموده باشد، می‌توان توضیحاتی مبنی بر تایید ادعای افزایش محافظه‌کاری ارائه کرد. بنابراین فرضیه دوم این تحقیق به شرح زیر است:

فرضیه دوم: سود خالص شرکت‌ها در طول زمان کاهش یافته است.

پس از بررسی فرضیه فوق و هم‌چنین نتیجه‌گیری از یافته‌های حاصله، ممکن است برخی اندیشمندان و صاحب‌نظران حرفه حسابداری چنین استدلال نمایند که تغییرات موجود در سود حسابداری به دلیل انطباق آن با شرایط واقعی اقتصادی شرکت‌ها بوده و نتیجه‌گیری با توجه به تغییرات سود خالص بدون توجه به تغییرات دیگر متغیرها و به ویژه شرایط واقعی عملکردی شرکت‌ها نادرست می‌باشد. در نتیجه، به منظور اجتناب از هرگونه نتیجه‌گیری غیرواقعی و اطمینان از صحت نتایج این مقاله عملکرد واقعی شرکت‌ها در طول زمان نیز مورد بررسی قرار خواهد گرفت. بر اساس برخی تحقیقات (مشایخی و همکاران، ۱۳۸۴) به منظور اندازه‌گیری عملکرد واقعی شرکت‌ها می‌توان از جریان‌های نقد عملیاتی به عنوان معیار قابل قبول از عملکرد واقعی شرکت‌ها استفاده نمود. بنابراین هدف دیگر تحقیق حاضر این است که بررسی کند آیا تغییرات جریان‌های نقدی در طول زمان با تغییرات سود خالص شرکت‌ها هم‌راستا بوده و رابطه‌ای پایدار میان آن‌ها برقرار است یا خیر، یعنی تغییرات سود خالص در طول زمان ارتباطی به تغییرات جریان‌های نقد عملیاتی ندارد. لذا فرضیه سوم این تحقیق به شرح زیر مورد آزمون قرار می‌گیرد:

فرضیه سوم: رابطه بین سود حسابداری و عملکرد اقتصادی شرکت‌ها در طول زمان ثابت نبوده است.

تعهدی غیر عملیاتی انباشته، مقداری است که از رابطه زیر به دست می‌آید.

اقلام تعهدی عملیاتی** - کل اقلام تعهدی انباشته* = اقلام تعهدی غیر عملیاتی انباشته

*مقدار کل اقلام تعهدی انباشته برابر است با :

جریان نقد حاصل از عملیات - (استهلاک + سود خالص) = کل اقلام تعهدی انباشته

**اقلام تعهدی عملیاتی برابر است با:

Δ مالیات پرداختنی - Δ پیش‌پرداختها + Δ موجودی

کالا + Δ حسابهای دریافتنی = اقلام تعهدی عملیاتی

Δ حسابهای پرداختنی -

شایان ذکر است که علامت Δ به معنی تفاضل می‌باشد، زیرا برای محاسبه اقلام تعهدی عملیاتی باید تغییرات این اقلام (مثلاً در این پژوهش تفاضل قلم مورد نظر در سال جاری و سال قبل) مورد استفاده قرار گیرد. به منظور نیل به این هدف اطلاعات مالی سال ۱۳۸۰ شرکت‌های نمونه نیز تهیه و در تحقیق استفاده گردید.

۴-۱-۲- نسبت MTB

معیار دوم از درجه محافظه‌کاری در این تحقیق، نسبت MTB می‌باشد که معیاری مبتنی بر ارزش‌های دفتری یا ترازنامه‌ای بوده و توسط فلتام و اولسون (۱۹۹۵) ارائه شده است. طبق نتایج تحقیق آن دو، با فرض ثابت بودن سایر عوامل، هر چه MTB بزرگتر باشد، حسابداری محافظه‌کارانه‌تر است. بنابراین، افزایش این نسبت در طول زمان نشان دهنده افزایش میزان محافظه‌کاری در گزارشگری مالی است.

۴-۱-۳- سود خالص (حسابداری)

همانگونه که قبلاً مطرح شد، طبق ادبیات حسابداری کاهش پیوسته و منظم سود خالص شرکت‌ها در طول زمان شواهدی از وجود محافظه‌کاری فراهم می‌کند. در نتیجه به منظور اطمینان از نتایج دو متغیر در نظر گرفته شده (اقلام تعهدی غیر عملیاتی و نسبت MTB) در سنجش میزان محافظه‌کاری از فرضیه اول و همچنین بررسی تغییرات میزان سود حسابداری

(۲) در دوره مورد بررسی تغییر سال مالی نداشته باشند؛

(۳) شرکت‌های تحت بررسی جزء شرکت‌های سرمایه‌گذاری و واسطه‌گری مالی نباشد؛

(۴) اطلاعات آن‌ها در دسترس باشد.

لازم به ذکر است که منظور از بند ۴، دسترسی به اطلاعات لازم در بازه ابتدای سال مالی ۱۳۸۱ تا پایان سال مالی ۱۳۸۹ می‌باشد که ضرورت قرارگرفتن در نمونه این تحقیق است. در نتیجه، علی‌رغم اینکه در حال حاضر بیش از ۴۵۰ شرکت در بورس اوراق بهادار تهران پذیرفته شده‌اند، جامعه آماری در این تحقیق تقریباً به ۳۰۰ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران در سال ۸۱ محدود می‌شود. بعد از اعمال ویژگی‌های مطرح شده در فوق درانتخاب نمونه تحقیق، تعداد ۱۱۶ شرکت (یعنی ۱۰۴۴ سال - شرکت) در نمونه جای گرفتند. بعلاوه، برای تدوین مبانی نظری مطالعات کتابخانه‌ای و آرشیوی و برای ترسیم نمودارهای آماری از نرم افزار SPSS استفاده گردیده و همچنین جهت ایجاد پایگاه داده مورد نیاز از صفحه گسترده اکسل بهره گرفته شده است.

اطلاعات مورد نیاز این تحقیق از نرم‌افزار رهاورد نوین و همچنین فایل PDF صورت‌های مالی به انضمام یادداشت‌های پیوست شرکت‌ها (که از طریق سایت مرکز مدیریت توسعه و مطالعات اسلامی به نشانی www.rdis.ir در دسترس می‌باشد) گردآوری شده‌اند.

۴-۱-۴- متغیرهای پژوهش و معیارهای اندازه‌گیری آنها

۴-۱-۱- اقلام تعهدی غیر عملیاتی

برای آزمون فرضیه اول حاضر یعنی افزایش درجه محافظه‌کاری گزارشگری مالی در طول زمان، ۲ معیار از محافظه‌کاری بکار می‌رود؛ معیار اول علامت و اندازه اقلام تعهدی غیر عملیاتی انباشته در طول زمان است. طبق منطق و مفاهیم حسابداری، اقلام تعهدی منفی غیر عملیاتی در طول یک دوره بلندمدت، نشان‌دهنده محافظه‌کاری است. در تحقیق حاضر، منظور از اقلام

۵- یافته‌های پژوهش

جهت انجام تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق، متغیرهای مورد مطالعه توصیف و نمودارهای آماری ترسیم گردیده‌اند. همچنین برای توصیف این متغیرها، از شاخص‌های آماری با گرایش مرکزی و پراکندگی استفاده شده است. لازم به یادآوری است که هر یک از معیارهای محافظه‌کاری دارای اطلاعات ۱۰۴۴ مشاهده شرکت-سال می‌باشند.

۵-۱- ارقام تعهدی غیر عملیاتی

گیولی و هاین با استفاده از ارقام تعهدی روشی برای اندازه‌گیری محافظه‌کاری ارائه نمودند. طبق این روش وجود مستمر ارقام تعهدی غیر عملیاتی منفی شرکت‌ها طی یک دوره بلندمدت، معیاری از محافظه‌کاری به شمار می‌رود. یعنی هر چه میانگین ارقام تعهدی غیر عملیاتی طی زمان منفی‌تر و بزرگتر باشد، محافظه‌کاری بیشتر است. در عین حال نرخ ارقام تعهدی غیرعملیاتی انباشته نشان‌دهنده تغییر درجه محافظه‌کاری در آن دوره می‌باشد [گیولی و هاین، ۲۰۰۰].

در ادامه، آماره‌های توصیفی مربوط به الگوهای سری زمانی کل ارقام تعهدی و اجزای آن در هر یک از سال‌های دوره مورد بررسی ارائه می‌گردد. اگرچه این اطلاعات مستقیماً به بحث محافظه‌کاری ربط پیدا نمی‌کند، ولی برای درک و تفسیر هر چه بهتر یافته‌ها و نتایج سودمند خواهد بود.

شرکت‌های مورد بررسی در طول زمان، باید میزان سود خالص شرکت‌های نمونه در طول دوره آزمون مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد.

لازم به ذکر است برای از بین بردن تاثیرات ناشی از اندازه و حجم فعالیت شرکت‌ها ارقام سود خالص (حسابداری) بایستی تعدیل گردد. این امر بدین سبب ضروری است که ممکن است ارقام مثبت (منفی) سود یا جریان نقد عملیاتی بزرگتر متعلق به صنایع بزرگ نظیر صنعت نفت، خودرو و غیره، ارقام منفی (مثبت) سود یا جریان نقد کوچکتر متعلق به صنایع جزءتر را از بین برده و تاثیرات مخربی بر یافته‌های پژوهش داشته باشند به طوری که نتایج واقعی را تحریف نمایند. بنابراین به منظور نیل به این هدف بایستی رقم سود خالص با مبلغ کل دارایی‌های پایان دوره شرکت‌ها تعدیل گردد.

۴-۱-۴- جریان‌های نقدی عملیاتی

به منظور اندازه‌گیری جریان‌های نقد عملیاتی به عنوان معیاری از عملکرد واقعی شرکت‌ها کافی است مقدار جریان‌های نقد عملیاتی را از صورت جریان نقد شرکت‌ها استخراج نمود. البته همان‌گونه که در مورد رقم سود خالص استدلال گردید، لازم است که رقم مربوط به جریان نقد را نیز با مبلغ کل دارایی‌های پایان دوره شرکت‌ها تعدیل کرد.

جدول (نگاره) ۱: آماره‌های توصیفی ارقام تعهدی عملیاتی و غیر عملیاتی

ارقام تعهدی غیر عملیاتی				ارقام تعهدی عملیاتی				سال
میانگین	حداقل	حداکثر	میانگین	حداقل	حداکثر	میانگین		
-۰/۱۴۴	-۱/۱۲۳	۰/۹۶۱	-۰/۱۸۶	۰/۱۶۲	-۰/۲۴۲	۰/۹۵۱	۰/۱۹۲	۱۳۸۱
-۰/۰۴۲	-۱/۸۵۱	۱/۴۹۲	-۰/۰۶۹	۰/۰۸۳	-۰/۴۷۷	۲/۴۰۷	۰/۱۱۷	۱۳۸۲
-۰/۰۴۷	-۱/۴۱۳	۲/۱۷۹	-۰/۰۱۰	۰/۰۹۵	-۳/۰۸۱	۰/۴۶۳	۰/۰۵۸	۱۳۸۳
-۰/۰۲۱	-۱/۶۲۳	۷۰/۸۱۳	۰/۵۶۴	۰/۰۴۷	-۰/۳۴۴	۱/۱۹۸	۰/۰۷۷	۱۳۸۴
-۰/۰۴۶	-۱/۶۹۲	۶۰/۱۱۴	۰/۶۲۱	۰/۰۴۵	-۰/۴۳۳	۱/۳۵۵	۰/۰۷۳	۱۳۸۵
-۰/۰۴۷	-۳/۷۰۵	۸/۹۴۹	۰/۰۷۷	۰/۰۶۷	-۵/۸۲۱	۳/۰۳۹	۰/۰۳۷	۱۳۸۶
-۰/۰۷۰	-۱۴/۶۸۷	۱/۵۵۵	-۰/۳۱۷	۰/۰۶۴	-۰/۳۷۷	۱۴/۴۵۵	۰/۳۳۸	۱۳۸۷
-۰/۰۳۱	-۲/۵۵۲	۱۴/۴۰۷	۰/۱۹۷	۰/۰۱۴	-۱۴/۴۴۰	۲/۶۶۳	-۰/۲۰۱	۱۳۸۸
-۰/۰۵۱	-۰/۶۰۶	۰/۷۹۹	-۰/۰۳۱	۰/۰۵۵	-۰/۶۶۸	۱/۶۰۶	۰/۰۶۱	۱۳۸۹

از ارائه آنان خودداری می‌گردد. برای درک روشن ارقام نگاره‌های فوق، در نمودار ۱ نتایج یافته‌ها ارائه شده است.

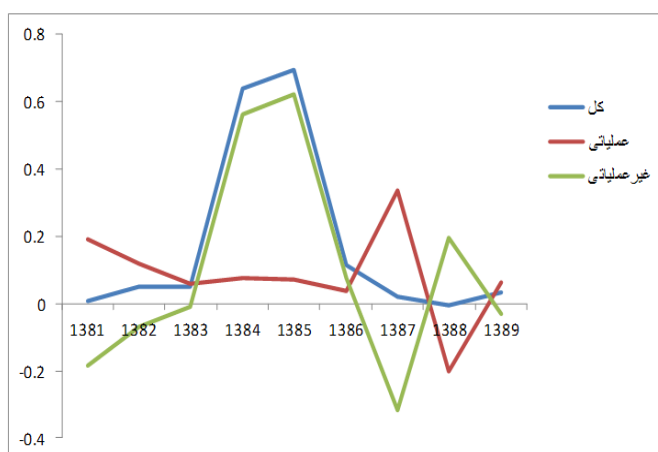
تفسیر نتایج ارائه شده در نمودار یک نشان می‌دهد که اقلام تعهدی غیرعملیاتی طی سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۹ بدون پیروی از هیچ روند منظمی تغییر کرده است. بنا بر استدلالی که پیشتر مطرح شد، این نتیجه با ادعای افزایش محافظه‌کاری ناسازگار بوده و فرض اول مبتنی بر افزایش محافظه‌کاری در گزارشگری را تایید نمی‌کند. حال به منظور اطمینان از نتیجه به دست آمده، معیار دوم فرضیه اول یعنی MTB در اندازه‌گیری محافظه‌کاری استفاده می‌شود.

۵-۲- MTB

همانگونه که قبلاً اشاره شد، گروهی از معیارهای سنجش محافظه‌کاری بر ارزش‌های بازار نظیر نسبت MTB استوارند (این معیار نخستین بار توسط استوارند، ۱۹۹۶ معرفی شد). طبق مطالعات قبلی در زمینه تأثیرات شناسایی با تأخیر افزایشها و سویه در ارزش‌های دفتری بر توانایی پیش‌بینی MTB در مورد بازده سرمایه، تصریح می‌شود که نسبت MTB در هر شرکتی دربرگیرنده تغییر در خالص دارایی‌ها طی هر دوره می‌باشد.

بیان این نکته ضروری است که به منظور نتیجه‌گیری صحیح و هم‌چنین پرهیز از تهاثر مبلغ مثبت (منفی) اقلام تعهدی شرکت‌های کوچکتر با مبلغ منفی (مثبت) آن قلم در شرکت‌های بزرگتر، در این پژوهش مبالغ اقلام تعهدی با تقسیم بر مبلغ دارایی‌های اول دوره همگن یا استاندارد شده‌اند. این کار قابلیت مقایسه ارقام را بالاتر برده و به نتیجه‌گیری بهتر کمک خواهد کرد.

تحلیل یافته‌های نگاره ۱، به سادگی بیان می‌کند که تغییرات اقلام تعهدی در دوره مورد بررسی پیرو روند مشخصی نبوده است. مثلاً اقلام تعهدی عملیاتی در ۱۳۸۱ کاهش یافته ولی در ۱۳۸۳ افزایش نامحسوسی داشته است اقلام تعهدی غیرعملیاتی نیز نه تنها دارای علامت واحدی نبوده، بلکه اندازه آن نیز نامنظم تغییر کرده است. مثلاً در برخی دوره‌ها نظیر ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۶ دارای علامت مثبت بوده و برخی سال‌ها نظیر ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۳ علامت منفی داشته است. نگاره ۱ به وضوح نشان می‌دهد که با این معیار از محافظه‌کاری در گزارشگری مالی، نمی‌توان فرضیه این تحقیق را تایید نمود، زیرا اقلام تعهدی غیرعملیاتی در طول زمان بدون پیروی از روند منظمی تغییر کرده‌اند. لازم به یادآوری است که آماره‌های توصیفی کل اقلام تعهدی از مجموع اقلام تعهدی عملیاتی و غیر عملیاتی به دست می‌آید که به دلیل سهولت محاسبات، در اینجا

نمودار ۱: میانگین اقلام تعهدی عملیاتی، اقلام تعهدی غیر عملیاتی و کل اقلام تعهدی از ۱۳۸۱-۱۳۸۹

از آنجایی که همه این تغییرات در حسابها و گزارشات مالی ثبت نمی‌شود، امکان ندارد MTB خالص دارایی‌ها برابر یک باشد. تحت حسابداری محافظه‌کارانه نباید افزایش ارزش دارایی‌ها و سودهای تحقق نیافته ثبت شوند، زیرا دارایی‌ها و سودها قابلیت رسیدگی ندارند، ولی کاهش‌ها و زیان‌ها با همان میزان قابلیت رسیدگی را باید ثبت کرد. در نتیجه این شیوه ثبت و گزارشگری، خالص دارایی‌ها همواره کمتر از واقع و زیر ارزش بازار گزارش می‌شوند. به همین دلیل اگر MTB

در گذر زمان افزایش یابد، به نوعی می‌توان استدلال کرد که میزان این محافظه‌کاری در ارزشهای دفتری بیشتر شده و در نتیجه گزارشگری مالی محافظه‌کارتر شده است [بیور و رایان، ۲۰۰۰]. در این تحقیق اطلاعات صورت‌های مالی و قیمت بازار سهام شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، برای اندازه‌گیری

MTB مورد استفاده قرار گرفته و آماره‌های توصیفی مربوط به MTB شرکت‌های نمونه در طول دوره مورد آزمون در نگاره ۲ ارائه شده است. چنانکه پیش از این ذکر شد هر چه MTB خالص دارایی‌های شرکت‌ها بزرگتر باشد، بدین معنی است که ارزش دفتری خالص دارایی‌ها طبق ارقام ترازنامه‌ای پایین می‌باشد. این در حالی رخ می‌دهد که بازار طبق چنین رقم پایینی از خالص دارایی‌های ترازنامه عمل نکرده و با توجه به عوامل متعددی نظیر فرصت‌های رشد شرکت، سودآوری و سرمایه‌گذاری‌ها و غیره ارزش بازار سهام شرکت‌ها را تعیین می‌کند. در نتیجه، با بالا بودن MTB خالص دارایی‌ها، می‌توان استدلال کرد که شواهدی از وجود محافظه‌کاری در گزارشگری مالی شرکت‌ها وجود دارد. نمودار ۲ روند تغییرات MTB را نشان می‌دهد.

جدول (نگاره) ۲: آماره‌های توصیفی MTB

سال	میانگین	میانه	انحراف معیار	حداکثر	حداقل
۱۳۸۱	۵/۲۳۶	۲/۷۹۲	۶/۱۷۱	۳۸/۶۶۵	-۰/۳۳۴
۱۳۸۲	۶/۱۹۲	۳/۱۸۹	۸/۸۸۳	۶۴/۸۹۵	-۰/۳۳۴
۱۳۸۳	۵/۶۲۰	۳/۳۹۳	۱۲/۸۵۶	۱۳۰/۸۳۰	-۰/۳۳۴
۱۳۸۴	۳۸/۶۱۵	۲/۰۵۶	۳۸۰/۲۱۶	۴۰۹۸/۰۹۴	-۰/۰۹۶
۱۳۸۵	۷۴/۷۳۳	۲/۲۶۶	۷۶۲/۰۶۴	۸۲۱۱/۳۷۵	-۰/۰۹۹
۱۳۸۶	۱۲۳/۴۰۱	۱/۵۳۷	۱۲۹۹/۵۷۳	۱۳۹۹۹/۵۰۰	-۱۳/۴۶۳
۱۳۸۷	۳۶/۲۶۷	۱/۱۹۶	۳۶۷/۶۲۷	۳۹۶۱/۴۰۶	-۱۰/۳۱۳
۱۳۸۸	۱۲۵/۶۲۸	۱/۴۷۹	۱۳۲۹/۸۶۵	۱۴۳۲۵/۱۸۷	-۲۰/۷۴۷
۱۳۸۹	۱/۸۱۱	۲/۰۱۸	۱۳/۶۲۱	۱۵/۲۶۷	-۱۳۹/۹۸۷

نمودار ۲: اندازه MTB خالص دارایی‌ها

محافظه‌کاری در گزارشگری مالی فراهم نکرده و در نتیجه فرضیه اول در این پژوهش تایید نمی‌گردد.

۵-۳- سود حسابداری و جریان‌های نقد عملیاتی

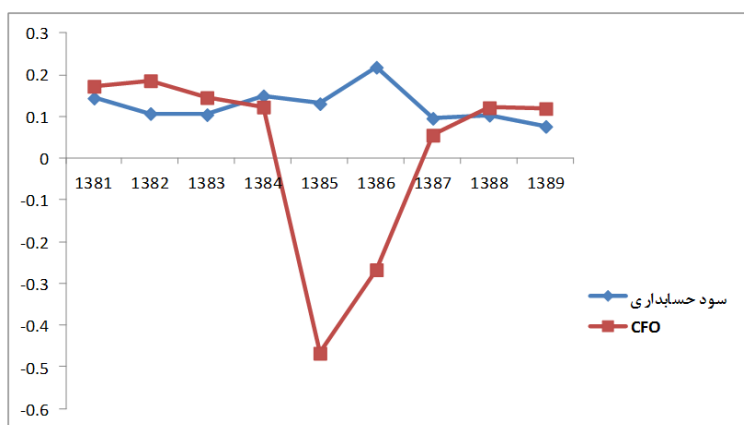
به دلیل استفاده از داده‌های سود حسابداری (فرضیه دوم) در بررسی صحت فرضیه سوم و به منظور پرهیز از ارائه اطلاعات تکراری اطلاعات توصیفی دو متغیر (سود حسابداری و جریان‌های نقدی) در ادامه در نگاره ۳ آورده شد است.

به منظور تحلیل بهتر داده‌های سری زمانی سود و جریان نقد عملیاتی نمودار ۳ روند تغییرات هر دو متغیر را نمایش می‌دهد.

تحلیل نتایج کسب شده حاکی از آن است که MTB خالص دارایی‌ها در طول دوره مورد آزمون این تحقیق متغیر بوده است. به طوری که، در برخی سالهای مورد بررسی نظیر ۱۳۸۷ و ۱۳۸۹ کاهش نسبتاً زیادی یافته و در سالهای دیگر با افزایش همراه بوده است. با این نتیجه، نمی‌توان فرض افزایش محافظه‌کاری در گزارشگری مالی در طول دوره مورد بررسی را تایید کرد و باید دلایل دیگری یافت که این ناسازگاری را در بازارهای مالی ایران به همراه داشته است. از جمله این دلایل می‌توان به مواردی نظیر مسائل اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و ... اشاره نمود که هر یک از عوامل موثر بر انتخابهای حسابداری هستند. در نتیجه این معیار از محافظه‌کاری شواهدی مبنی بر افزایش

جدول (نگاره ۳): آماره‌های توصیفی جریان نقد عملیاتی و سود حسابداری

سود خالص				جریان نقد عملیاتی				سال
حداکثر	حداقل	میانگین	میانگین	حداکثر	حداقل	میانگین	میانگین	
۰/۸۲۰	-۰/۰۸۳	۰/۱۳۱	۰/۱۴۴	۰/۹۳۲	-۰/۲۰۴	۰/۱۳۱	۰/۱۷۳	۱۳۸۱
۰/۵۴۳	-۰/۱۸۱	۰/۰۸۶	۰/۱۰۷	۳/۳۴۲	-۰/۳۱۵	۰/۱۵۹	۰/۱۸۶	۱۳۸۲
۰/۵۷۲	-۰/۱۳۴	۰/۰۸۳	۰/۱۰۴	۱/۴۹۴	-۰/۳۵۰	۰/۱۱۷	۰/۱۴۶	۱۳۸۳
۳/۶۶۱	-۰/۳۱۷	۰/۰۷۹	۰/۱۵	۰/۸۸۱	-۰/۲۲۹	۰/۰۹۶	۰/۱۲۳	۱۳۸۴
۳/۴۲۰	-۰/۳۲۵	۰/۰۸۱	۰/۱۳۱	۰/۹۳۰	-۶۷/۹۵۷	۰/۰۹۳	-۰/۴۶۷	۱۳۸۵
۱۰/۴۰۳	-۰/۲۵۹	۰/۰۸۵	۰/۲۱۸	۶/۳۲۷	-۵۲/۱۷۶	۰/۱۱۷	-۰/۲۶۷	۱۳۸۶
۰/۳۹۹	-۰/۱۸۰	۰/۰۸۴	۰/۰۹۶	۰/۴۸۴	-۵/۸۰۵	۰/۱۰۲	۰/۰۵۶	۱۳۸۷
۱/۴۶۰	-۰/۳۱۳	۰/۰۸۵	۰/۱۰۳	۰/۶۳۱	-۰/۱۴۱	۰/۱۰۱	۰/۱۲۱	۱۳۸۸
۰/۵۳۱	-۰/۴۹۲	۰/۰۷۲	۰/۰۷۶	۱/۰۰۱	-۰/۳۴۸	۰/۱۰۴	۰/۱۱۹	۱۳۸۹

نمودار ۳: تغییرات سود حسابداری و جریانهای نقد عملیاتی در بازه ۸۹-۱۳۸۱

اصلی انجام این مقاله بررسی تغییرات میزان محافظه‌کاری در گزارشگری مالی می‌باشد. به دلیل آنکه شواهد موجود از اقلام تعهدی غیرعملیاتی، تغییرات MTB و میزان سود خالص شرکت‌ها در طی دوره مورد تحقیق، نشان دهنده هیچ‌گونه روند منظم صعودی یا نزولی نبوده و همچنین شواهدی از احتمال اینکه نوسانات موجود به دلیل تغییر در شرایط واقعی اقتصادی شرکت‌ها می‌باشد، فراهم نشده است، ادعای افزایش محافظه‌کاری در گزارشگری مالی در طول زمان مورد تایید قرار نخواهد گرفت.

در واقع نتایج این پژوهش با نتایج تحقیق مشابه از گیولی و هاین که از شرکتهای آمریکایی انجام دادند متفاوت است. طبق تحقیق آنان با وجود برخی شواهد ناسازگار، می‌توان فرض افزایش محافظه‌کاری در گزارشگری مالی را میان شرکتهای آمریکایی تایید نمود ولی طبق نتایج حاصله در این پژوهش چنین ادعایی در میان شرکت‌های ایرانی عضو بورس اوراق بهادار تهران قابل تایید نیست.

با وجود مطالعات بعضی محققان و همچنین باور برخی اندیشمندان به افزایش محافظه‌کاری در گزارشگری مالی، گروهی از حسابداران و مدیران این ادعا را نمی‌پذیرند. در حقیقت برای ارائه دلایلی در توجیه رد شدن فرضیه افزایش میزان محافظه‌کاری در این مقاله، استدلال‌های این گروه و همچنین شرایط بازارهای ایران را می‌توان بررسی کرد. از جمله این استدلال‌ها عبارتند از، اینکه شواهد محافظه‌کاری اقتضایی بوده و دلایل کافی برای نتیجه‌گیری قطعی فراهم نمی‌کنند، یا دلایلی که به توضیح منفی بودن اقلام تعهدی غیرعملیاتی می‌پردازند. مثلاً منفی بودن اقلام تعهدی در طول زمان را به افزایش برخی اقلام هزینه نظیر هزینه‌های بازنشستگی نسبت می‌دهند. بعضی دیگر، نسبت به MTB اظهار نظر کرده و تاثیر سایر عوامل مانند عوامل کلان اقتصادی (در سطح بازار) بر ارزش بازار سهام کلیه شرکت‌ها را دلیل تغییرات MTB مطرح می‌کنند. لازم به ذکر است که در این پژوهش به دلیل در دسترس نبودن اطلاعاتی نظیر

تحلیل یافته‌های حاصله از نمودار ۳ نشان می‌دهند که سود حسابداری و جریان نقدی از توزیع خاصی پیروی نکرده و آزاد از توزیع محسوب می‌شوند. بنابراین با توجه به نتیجه نمایش داده شده از تغییرات سود خالص، فرضیه دوم مبنی بر کاهش سود خالص شرکت‌ها در طول زمان قابل تایید نیست. با توجه به استدلال‌های برخاسته از ادبیات حسابداری این امر دلیل دیگری در جهت تایید نتایج آزمون فرضیه اول فراهم می‌تواند باشد یعنی درجه محافظه‌کاری گزارشگری مالی شرکت‌های عضو بورس اوراق بهادار تهران در طول زمان افزایش یافته است.

تفسیر نتایج مربوط به جریان نقد عملیاتی، بیانگر تایید فرضیه سوم است یعنی نشان می‌دهند اگرچه سود خالص و جریان نقد عملیاتی شرکت‌ها در طول زمان به طور پیوسته روندی نپیموده و یکنواخت تغییر نکرده اند ولی هم مسیر نبوده و تغییرات متفاوتی را تجربه کرده اند. در نتیجه می‌توان استدلال کرد که احتمال اینکه تغییرات ناموزون و غیر سیستماتیک اقلام تعهدی، نسبت MTB و سود خالص به سبب تغییرات در شرایط واقعی اقتصادی شرکت باشد، عملاً ناچیز بوده و تغییرات نامنظم این اقلام ربطی به تغییرات در عملکرد واقعی ندارد. در مجموع، به نظر می‌رسد که شواهدی در جهت افزایش درجه محافظه‌کاری اعمال شده در گزارشگری مالی موجود نبوده و فرضیه اصلی مقاله حاضر تایید نمی‌گردد.

۶- نتیجه‌گیری و بحث

مطابق مطالعه گیولی و هاین (۲۰۰۰) روی میزان محافظه‌کاری در میان شرکتهای آمریکایی، نه تنها وجود محافظه‌کاری در حسابداری و گزارشگری مالی تایید شده، بلکه افزایشی در میزان اتخاذ سیاست‌های محافظه‌کارانه شرکت‌ها مستند شده است. با توجه به اهمیت موضوع محافظه‌کاری و همچنین با عنایت به فقدان تحقیقی در خصوص تغییرات درجه محافظه‌کاری در گزارشگری مالی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران مقاله حاضر انجام گرفت تا چنین ادعایی را مورد بررسی قرار دهد. به عبارت دیگر هدف

- هزینه بازنشستگی، امکان بررسی این انتقادات وجود نداشته است.
- البته وجود چنین نتایج ناسازگاری صرفاً به بازارهای مالی ایران محدود نشده و با توجه به تحقیقات صورت گرفته در سایر کشورها نیز تایید قطعی ادعای مذکور از طریق انجام تحقیقات تجربی ممکن نیست. نمونه بازر این تحقیقات مربوط به تحقیق گیولی و هاین (۲۰۰۰) می‌باشد که با در نظر گرفتن چهار معیار در اندازه‌گیری محافظه‌کاری بازم موفق به تایید این ادعا تحت همه این معیارها نشدند.
- بررسی رابطه‌ی بین محافظه‌کاری و هزینه‌های بازنشستگی شرکت
- بررسی تغییرات میزان و درجه محافظه‌کاری در صنایع مختلف
- مقایسه محافظه‌کاری بین شرکت‌های دولتی و غیر دولتی پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران
- بررسی میزان و درجه محافظه‌کاری در کشورهای در حال توسعه
- مقایسه محافظه‌کاری در شرکت‌های انتفاعی و غیر انتفاعی

به این ترتیب هر گونه اظهار نظر قطعی در مورد افزایش محافظه‌کاری در گزارشگری مالی، به دلیل فقدان تعریفی پذیرفته شده از محافظه‌کاری و عدم امکان اندازه‌گیری مستقیم، کاری بس دشوار است ولی نقش مستمر محافظه‌کاری در حسابداری انکارناپذیر بوده و برای همگان قابل قبول است. در نتیجه، اگر چه شواهد به دست آمده از شرکت‌های عضو بورس اوراق بهادار تهران در این پژوهش فرض افزایش محافظه‌کاری در طول زمان را تایید نمی‌کند، ولی لازم است که کلیه ذینفعان گزارش‌های مالی نسبت به این امر که محافظه‌کاری در حسابداری وجود داشته ولی افزایش میزان آن طی زمان قابل تایید نیست، هشیار بوده و در تحلیل سری زمانی اطلاعات مالی دقت لازم را اعمال کنند.

۸- فهرست منابع

- ۱) حلاج، محمد، (۱۳۸۸)، "بررسی ارتباط بین اقلام تعهدی غیر منتظره و محافظه‌کاری در حسابداری شرکت‌های عضو بورس تهران"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده مدیریت دانشگاه تهران
- ۲) حسنی، عباس، (۱۳۸۸)، "ترکیب رابطه هیات مدیره و درصد مالکیت مدیران غیر موظف هیات مدیره بر محافظه‌کاری"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده مدیریت دانشگاه تهران
- ۳) خوش‌طینت، محسن، یوسفی اصل، فرزانه (۱۳۸۶)، "رابطه بین تقارن و عدم تقارن اطلاعاتی با

پژوهش حاضر نیز همچون سایر حوزه‌های تحقیقاتی دارای محدودیتهایی بوده که ممکن است بر نتایج حاصله موثر باشند. این محدودیتها را می‌توان به شرح زیر بیان نمود:

۱) عدم دسترسی به اطلاعاتی نظیر هزینه بازنشستگی شرکت‌ها یکی از موانع در تایید قطعی ادعای این تحقیق (افزایش محافظه‌کاری دلیل اصلی منفی بودن علامت اقلام تعهدی غیر عملیاتی) می‌باشد، لذا ممکن است بررسی چنین هزینه‌هایی نتایج کسب شده را تحت‌الشعاع قرار دهد.

۲) با توجه به عدم امکان تفکیک تاثیر سایر عوامل مربوط به بازار از عوامل خاص شرکتی^۹، امکان نتیجه‌گیری قطعی در مورد تغییرات نسبت MTB وجود ندارد.

با رویکردی بی‌طرفانه و بدون سوپیه نیز، محافظه‌کاری در حسابداری بی‌تردید وجود دارد، اگر چه طبق نتایج پژوهش حاضر میزان آن در طول زمان متغیر بوده است. ولی از آنجایی که منابع علمی و مطالعات گسترده و متعددی در خارج از ایران به موضوع محافظه‌کاری در حسابداری اختصاص یافته است، (که صرفاً به برخی از مهمترین آن‌ها در بخش پیشینه تحقیق اشاره شد)، توصیه می‌شود که طیف تحقیقات مربوط به محافظه‌کاری در ایران هم وسیع‌تر شده و محققان داخلی به تحقیق روی موضوعات زیر توجه نمایند؛

- 13) Givoly, D., Hayn, C., Natarajan, A., (2007), "Measuring reporting conservatism," *Accounting Review* 82 (1), pp 65-106
- 14) Hui, K., W., Matsunaga, S., Morse, D., (2009), "The impact of conservatism on management earnings forecasts", *Journal of Accounting and Economics*, 47, pp192-207
- 15) LaFond, R., Watts, R.L., (2008), "The information role of conservatism", *The Accounting Review* 83(2), pp 447-478
- 16) Roychowdhury, S., Watts, R. L., (2004), "Asymmetric timeliness of earnings, market-to-book and conservatism in financial reporting", this paper is available in: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=638001
- 17) Watts, R. L., (2003a), "Conservatism in Accounting Part I: Explanations and Implications", *Accounting Horizons*, 2003, 207-221, this paper is also available in Social Science Research Network site: http://papers.ssrn.com/paper.taf?Abstract_id=371820
- 18) Watts, R. L., (2003b), "Conservatism in Accounting Part II: Evidence and Research Opportunities," *Accounting Horizons*, pp 287-301. This paper is also available in SSRN site: <http://papers.ssrn.com/paper>
- 19) Wang, R. Z., "Accounting Conservatism". (2009), PH.D thesis submitted to the Victoria University, this paper is available in SSRN: <http://papers.ssrn.com>
- 20) Wolk, H., I, Dodd, J.L, Rozychi, J.J, (2008), "Accounting Theory, Conceptual Issues in a Political and Economic Environment," SAGE Publication, Inc. 7th edition
- محافظة کاری"، فصلنامه مطالعات حسابداری، شماره ۲۰
- ۴) رضازاده، جواد، آزاد، عبدالله، (۱۳۸۷)، "رابطه بین عدم تقارن اطلاعاتی و محافظه کاری در گزارشگری مالی"، *مجله بررسی های حسابداری و حسابرسی*، شماره ۵۴، صص ۶۳
- ۵) کردستانی، غلامرضا، بیگی لنگرودی، حبیب امیر، (۱۳۸۷)، "محافظه کاری در گزارشگری مالی؛ بررسی رابطه عدم تقارن زمانی سود و MTB به عنوان دو معیار ارزیابی محافظه کاری"، *مجله بررسی های حسابداری و حسابرسی*، دوره ۱۵، شماره ۵۲، صص ۸۹ تا ۱۰۶
- ۶) محمدآبادی، مهدی (۱۳۸۹)، "بررسی ارتباط محافظه کاری با میزان مالیاتها، پایداری سود و توزیع سود"، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده مدیریت دانشگاه تهران
- ۷) معصومی بیلندی، زهرا (۱۳۸۸)، "بررسی تاثیر مدیران بر محافظه کاری در شرکت های بورس اوراق بهادار تهران"، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا (س)
- ۸) مهرانی، کاوه، حلاج، محمد، حسنی، عباس ، (۱۳۸۸)، " بررسی محافظه کاری در سود حسابداری و رابطه آن با اقلام تعهدی در بورس اوراق بهادار تهران"، *مجله تحقیقات حسابداری*، شماره سوم، صص ۱ تا ۲۰
- 9) Ball, R., Kothari, S.P., Robin, A., (2000), "The effect of international institutional factors on properties of accounting earnings", *Journal of Accounting & Economics*, 29, pp 1-51
- 10) Basu, S., (1997), "The Conservatism Principle and the Asymmetric Timeliness of Earnings", *Journal of Accounting & Economics*, 24, pp 3-37.
- 11) Beaver, W. H., Ryan, S. G., (2000), "biases and logs in book value and their effects on ability of the book-to-market ratio to predict book return on equity", *Journal of Accounting Research*, Vol.38: pp1359-1373
- 12) Givoly, D., Hayn, C., (2000), "The changing time-series properties of earnings, cash flows and accruals: has financial reporting become more conservative?" *Journal of Accounting & Economics* 29, pp 237-320

یادداشت ها

^۱ - که از این پس در این تحقیق MTB نامیده می شود.

^۲ - Leftwich

^۳ - Stober

^۴ - Ball, Kothari, Robin

^۵ - Beeks, P.Pope, Young

^۶ - Lafound, Watts

^۷ - Zhang

^۸ - Hui, Matsunga, Morse

^۹ - Firm-specific